

HÖGSTA DOMSTOLENS BESLUT

meddelat i Stockholm den 17 februari 2017

Mål nr

Ö 521-16

KLAGANDE

JP

Ombud: Advokat SJ

MOTPART

Justitiekanslern

Box 2308

103 17 Stockholm

SAKEN

Återbetalningsskyldighet för rättegångskostnader

ÖVERKLAGAT AVGÖRANDE

Svea hovrätts beslut i dom 2015-12-29 i mål B 8916-14

HÖGSTA DOMSTOLENS AVGÖRANDE

Högsta domstolen ändrar hovrättens dom på så sätt att JPs återbetalningsskyldighet för kostnaderna för försvarare och målsägandebiträde i tingsrätten bestäms till 12 100 kr.

Det som har utgått i ersättning av allmänna medel för försvaret av JP i Högsta domstolen ska stanna på staten.

YRKANDEN I HÖGSTA DOMSTOLEN

JP har yrkat att hans återbetalningsskyldighet för kostnaderna för försvarare och målsägandebiträde i tingsrätten begränsas till 20 procent av kostnaderna.

Justitiekanslern har överlämnat målet till Högsta domstolens bedömning.

SKÄL

Bakgrund och frågan i målet

1. JP dömdes av tingsrätten för misshandel och övergrepp i rättssak till fängelse i tre månader och förpliktades att betala skadestånd till målsäganden. Vidare förpliktades JP att till staten återbetala kostnaderna för försvarare och målsägandebiträde (totalt 60 592 kr). JP överklagade tingsrättens dom till hovrätten. Överklagandet omfattade frågorna om ansvar och skadestånd, men inte frågan om återbetalningsskyldighet till staten.

2. Hovrätten gjorde inte någon annan bedömning än den tingsrätten gjort och fastställde tingsrättens dom. Hovrätten förpliktade JP att till staten återbetala ett belopp motsvarande 20 procent av kostnaderna för försvarare och målsägandebiträde i hovrätten. Återbetalningsskyldigheten begränsades

utifrån att JP vid huvudförhandlingen i hovrätten uppgett att hans årsinkomst hade minskat till 130 000–150 000 kr. Någon ändring av återbetalnings-skyldigheten i tingsrätten beslutades inte.

3. Sedan JP överklagat hovrättens dom beträffande ansvar och rättegångskostnader, har Högsta domstolen meddelat prövningstillstånd i frågan om JPs skyldighet att till staten återbetala kostnaderna för försvarare och målsägandebiträde i tingsrätten. I övriga delar står hovrättens avgörande fast.

Frågan i målet

4. Frågan i målet är om återbetalningsskyldigheten för rättegångskostnaderna i tingsrätten ska begränsas trots att frågan om återbetalningsskyldighet inte omfattades av överklagandet till hovrätten.

Den tilltalades kostnadsansvar för försvarare och målsägandebiträde

5. Enligt 31 kap. 1 § första stycket rättegångsbalken ska den tilltalade, om han eller hon döms för brottet, ersätta staten för det som har betalats av allmänna medel i ersättning till försvarare. Av 8 § lagen (1988:609) om målsägandebiträde följer att bestämmelserna i 31 kap. rättegångsbalken gäller även i fråga om skyldighet för den tilltalade att till staten betala kostnaden för målsägandebiträde.

6. I 31 kap. 1 § tredje stycket rättegångsbalken anges att den tilltalade inte är skyldig att betala mer än vad han eller hon skulle ha fått betala i avgift vid rättshjälp enligt rättshjälpslagen (1996:1619). Hur rättshjälpsavgiften beräknas framgår av 23 och 38 §§ rättshjälpslagen. Av regleringen följer att ersättnings-skyldigheten för kostnaderna för försvarare och målsägandebiträde begränsas

till en procentsats av kostnaderna eller, i mindre kostsamma fall, en minimiavgift. Procentsatsen (eller minimiavgiften) bestäms i samband med brottmålets avgörande och på grundval av det s.k. ekonomiska underlaget, som beräknas med hänsyn till bl.a. den tilltalades årsinkomst och försörjningsbörda. Begränsningsregeln i 31 kap. 1 § tredje stycket rättegångsbalken förutsätter att den tilltalade enligt 6 § rättshjälpslagen skulle ha rätt till rättshjälp, dvs. att det ekonomiska underlaget inte överstiger 260 000 kr.

7. Enligt 31 kap. 1 § fjärde stycket rättegångsbalken gäller att det belopp som den tilltalade ska betala får sättas ned eller efterges, om det finns skäl till det med hänsyn till den tilltalades brottslighet eller hans eller hennes personliga och ekonomiska förhållanden.

8. Syftet med regleringen är att återbetalningsskyldigheten ska anpassas till den dömdes personliga och ekonomiska förhållanden. För att garantera att detta syfte ska kunna uppnås maximeras återbetalningsskyldigheten till den avgift som följer av en tillämpning av rättshjälpslagens regler och ges tillfälle till jämkning med beaktande av kriminalpolitiska synpunkter och av att betalningsskyldigheten tillsammans med påföljden ska utgöra en från olika synpunkter lämplig reaktion på brottet. (Jfr prop. 1972:4 s. 267 f.)

9. I 31 kap. 9 § rättegångsbalken föreskrivs att rätten självant ska pröva huruvida kostnad, som enligt rättens beslut ska utgå av allmänna medel, ska återbetalas av den tilltalade eller av annan eller ska stanna på staten.

Högre rätts prövning av lägre rätts beslut

10. Utgångspunkten är att ett beslut i lägre rätt ska prövas av högre rätt endast om beslutet har överklagats och parten i samband med det yrkar att avgörandet i underrätt ska ändras. Beträffande rättegångskostnader i brottmål

ska dock i vissa fall lägre rätts beslut prövas av högre rätt oberoende av yrkande. Exempelvis gäller att högre rätt oavsett yrkande ska pröva frågor om skyldighet att återbetala det allmännas kostnader i lägre rätt i den mån de har anknytning till en ändrad bedömning av själva saken, vare sig denna medför att den högre rätten frikänner den tilltalade eller omvänt en frikänd tilltalad fälls till ansvar (se exempelvis NJA 1955 s. 549 och NJA 1982 s. 112; jfr för tvistemål NJA 1991 s. 777). Detsamma gäller t.ex. när påföljden ändras i ett sådant hänseende som kan ha betydelse för återbetalningsskyldigheten (jfr NJA 2007 s. 529).

11. Regleringen av den tilltalades skyldighet att ersätta staten för det som har betalats av allmänna medel i ersättning till försvarare och målsägandebiträde bygger på att bedömningen ska göras från det ekonomiska underlag som föreligger i samband med att målet avgörs. Har alltså den tilltalade presenterat ett nytt och lägre ekonomiskt underlag i hovrätten ska den tilltalades samlade återbetalningsskyldighet för kostnaderna i tingsrätt och hovrätt bestämmas utifrån det nya underlaget. Som framgår av det föregående ska återbetalningsskyldigheten anpassas till den dömdes personliga och ekonomiska förhållanden vid avgörandet av målet. Hovrätten ska därför, trots att något yrkande därom inte har framställts, pröva om den tilltalades återbetalningsskyldighet enligt tingsrättens förordnande uppgår till eller överstiger vad som med hänsyn till det förändrade ekonomiska underlaget ska återbetalas för kostnaderna för försvar och målsägandebiträde i tingsrätten och hovrätten.

12. I vissa fall kan det vid en sådan prövning anses tillräckligt att den tilltalade inte åläggs någon återbetalningsskyldighet för sådana kostnader i hovrätten (jfr NJA 2006 N 17). När emellertid den samlade återbetalningsskyldigheten för kostnaderna i tingsrätt och hovrätt till följd av ändringen i det ekonomiska underlaget är lägre än vad som följer av tingsrättens förordnande,

får hovrätten anses ha en skyldighet att på eget initiativ ändra också tingsrättens beslut så att den samlade återbetalningsskyldigheten uppgår till den procentsats av kostnaderna som ska tillämpas med hänsyn till det nya underlaget.

13. Det nu sagda förutsätter emellertid att det framgår av den information som finns tillgänglig för hovrätten vid tidpunkten för avgörandet av målet att den tilltalades ekonomiska förhållanden har ändrats i tiden efter tingsrättens beslut på ett sådant sätt att återbetalningsskyldigheten bör sättas ned. Hovrätten ska alltså inte regelmässigt behöva efterforska om inkomstförhållandena har ändrats. Saknas uppgifter som möjliggör bedömning av ett ändrat ekonomiskt underlag kan hovrätten fastställa återbetalningsskyldigheten utifrån de uppgifter som lämnats i tingsrätten.

Bedömningen i detta fall

14. Det saknas skäl att inte godta JPs uppgift i hovrätten om ändrade ekonomiska förhållanden. De ändrade förhållandena innebär att begränsningsregeln i 31 kap. 1 § tredje stycket rättegångsbalken är tillämplig. Med utgångspunkt i de uppgifter som JP har lämnat om sina ekonomiska förhållanden ska hans återbetalningsskyldighet för kostnaderna för försvarare och målsägandebiträde – i linje med vad hovrätten funnit beträffande rättegångskostnaderna där – begränsas till 20 procent av kostnaderna. Begränsningen av återbetalningsskyldigheten gäller i fråga om totalkostnaderna i instanserna.

15. Kostnaderna för försvarare och målsägandebiträde i tingsrätt och hovrätt uppgick till totalt 83 938 kr. Av detta belopp är JP alltså skyldig att återbetala 20 procent, eller avrundat 16 700 kr. Målet i Högsta domstolen

gäller enbart frågan om JPs återbetalningsskyldighet för kostnader i tingsrätten. Genom hovrättens beslut om återbetalningsskyldighet för kostnaderna i hovrätten har han ålagts skyldighet att betala tillbaka ett belopp om 4 600 kr. Återbetalningsskyldigheten för kostnaderna i tingsrätten ska därmed begränsas till 12 100 kr.

I avgörandet har deltagit: justitieråden Ann-Christine Lindeblad, Johnny Herre (referent), Dag Mattsson, Sten Andersson (skiljaktig) och Mari Heidenborg
Föredragande justitiesekreterare: Lars Brandt

**BILAGA TILL
PROTOKOLL**
2017-02-01

Mål nr
Ö 521-16

SKILJAKTIG MENING

Justitierådet Sten Andersson är skiljaktig och anför:

Huvudprincipen för hovrättsprocessen är att hovrätten ska pröva endast de frågor som har överklagats dit. Frågan i detta mål är om ett av tingsrätten fattat beslut om återbetalningsskyldighet för kostnader som har utgått av allmänna medel faller utanför denna huvudprincip.

Lagtexten ger inget besked i frågan. Bestämmelserna i 31 kap. 1 § rättegångsbalken behandlar inte de processuella förutsättningarna för åläggande av återbetalningsskyldighet. Detta regleras i stället i 31 kap. 9 §. Där sägs att rätten självant ska pröva om kostnad som enligt rättsens beslut ska utgå av allmänna medel ska återgäldas av den tilltalade eller annan. Den bestämmelsen ger emellertid inte hovrätten vare sig möjlighet eller skyldighet att självant överpröva en av tingsrätten redan ålagd återbetalningsskyldighet. De bestämmelser som finns i 31 kap. 10 § om skyldigheten att ersätta rättegångskostnader i högre rätt säger inget om den högre rättsens möjlighet eller skyldighet att förordna om kostnaderna i underrätt.

Det står trots detta klart att hovrätten är skyldig att självant överpröva en av tingsrätten ålagd återbetalningsskyldighet om hovrätten gör en ändrad bedömning i skuldfrågan (se bl.a. NJA 1955 s. 549).

Dok.Id 131689

HÖGSTA DOMSTOLEN	Postadress	Telefon 08-561 666 00	Expeditionstid
Riddarhustorget 8	Box 2066	Telefax 08-561 666 86	08:45-12:00
	103 12 Stockholm	E-post:	13:15-15:00
		hogsta.domstolen@dom.se	
		www.hogstadamstolen.se	

Det står också klart att hovrätten har möjlighet att självmant överpröva en ålagd återbetalningsskyldighet även i vissa andra fall. Av rättsfallet NJA 2007 s. 529 kan sålunda utläsas att det finns ett visst utrymme för hovrätten att självmant efterge eller jämka en av tingsrätt ålagd återbetalningsskyldighet, framför allt när en ändrad utgång i hovrätten medför att den samlade reaktionen på brottet – påföljd och återbetalningsskyldighet – blir alltför sträng. Detta torde då ske med stöd av 31 kap. 1 § fjärde stycket rättegångsbalken. Av rättsfallet följer däremot inte att hovrätten självmant och regelmässigt ska ta upp en av tingsrätten ålagd återbetalningsskyldighet och överpröva den mot bestämmelsen i 31 kap. 1 § tredje stycket. Så torde vanligen inte heller ske i nuvarande hovrättspraxis. Det vanliga torde i stället vara – i linje med rättsfallet NJA 2006 N 17 – att nya uppgifter om den tilltalades ekonomiska förhållanden beaktas enbart vid bestämmandet av ytterligare återbetalningsskyldighet, varvid denna aldrig bestäms till högre belopp än skillnaden mellan den tilltalades maximibelopp och det belopp som tingsrätten ålagt honom eller henne att betala.

Avsteg från den ovan angivna huvudprincipen för hovrättsprocessen bör göras enbart när lagen uttryckligen påbjuder det eller det annars finns starka skäl för det. Att hovrätten självmant överprövar en av tingsrätten ålagd återbetalningsskyldighet kan i och för sig synas ligga väl i linje med grunderna för 31 kap. 1 § rättegångsbalken och i ett enskilt fall undanröja oskäliga effekter av omständigheter som har tillstött efter tingsrättens dom. En skyldighet för hovrätten att regelmässigt göra en sådan prövning kan emellertid i praktiken leda till en omotiverad skillnad mellan tilltalade som har respektive inte har överklagat. Det är inte heller givet hur och när en sådan skyldighet bör aktualiseras, exempelvis om den bör vara begränsad till de fall där en omprövning är till fördel för den tilltalade – vilket i och för sig framstår som rimligt – och om den bör gälla även när den tilltalade har återkallat sitt överklagande eller överklagandet har förfallit. Till detta kommer att förutsättningarna för att

göra en prövning av den tilltalades ekonomiska förhållanden många gånger torde vara sämre i hovrätten än i tingsrätten.

Hovrättens möjlighet och skyldighet att överpröva en av tingsrätten ålagd återbetalningsskyldighet bör därför vara begränsad till – utöver de fall där beslutet om återbetalningsskyldighet har överklagats eller där hovrätten gör en annan bedömning i skuldfrågan – situationer av det slag som rättsfallet NJA 2007 s. 529 gäller, dvs. fall där det i samband med hovrättens ställningstagande i ansvarsfrågan framkommer starka skäl att jämka eller efterge återbetalningsskyldigheten med hänsyn till den samtidigt ådömda påföljden eller till den tilltalades behov av återanpassning i samhället. I praktiken torde det framför allt handla om situationer där omständigheterna talar för att den tilltalade på grund av den ådömda påföljden eller omständigheter som han eller hon inte kan hållas ansvarig för skulle få mycket svårt att fullgöra den ålagda betalningsskyldigheten.

Detta synsätt leder i detta fall till följande.

Eftersom JP inte hade överklagat tingsrättens dom, hade hovrätten inte anledning att ta upp och pröva den återbetalningsskyldighet som tingsrätten hade ålagt honom mot 31 kap. 1 § tredje stycket rättegångsbalken. Hovrätten hade däremot möjlighet att självmant jämka eller efterge återbetalningsskyldigheten, för det fall att denna med hänsyn till omständigheterna framstod som en alltför sträng reaktion på det brott som JP dömdes för.

Hovrätten kunde konstatera att den återbetalningsskyldighet som tingsrätten hade ålagt JP var betydande. Vid huvudförhandlingen i hovrätten framgick att hans inkomster vid den tidpunkten var, till följd av sjukskrivning, väsentligt lägre än tidigare. Hans nya ekonomiska förhållanden, jämte det fängelsestraff som hovrätten fastställde, skulle uppenbarligen i väsentlig mån försvåra fullgörandet av återbetalningsskyldigheten. Det fanns därför skäl för hovrätten

att självant jämka återbetalningsskyldigheten och sätta ned den till ett belopp som bättre svarade mot hans nya ekonomiska förhållanden.

JPs överklagande ska därför bifallas på så sätt att hans återbetalningsskyldighet för kostnaderna vid tingsrätten sätts ned till skäliga 20 000 kr.

Frågan om JPs återbetalningsskyldighet för kostnaderna i hovrätten är inte föremål för Högsta domstolens prövning.

Överröstad i frågan om JPs återbetalningsskyldighet för kostnaderna i tingsrätten är jag ense med majoriteten i fråga om kostnaderna i Högsta domstolen.